

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΑΙ :

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ—ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ — ΙΟΥΝΙΟΣ

1933

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^Α ΕΚΔΟΤΑΙ
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ» ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ 46^Α
ΑΘΗΝΑΙ

Ε. ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΤΟ ΕΤΟΣ ΤΟΥ ΓΚΑΙΤΕ

Τὸ ἔτος τοῦ Γκαίτε—τὸ Μάρτη τοῦ 1932 συμπληρώθηκε ἕνας αἰώνας ἀπ' τὴν ἐποχὴ ποὺ πέθανε ὁ ποιητὴς τοῦ Φάουστ—γιορτάστηκε παντοῦ, ἀκόμη καὶ στὴν Ἑλλάδα. Πρέπει μολταῦτα νὰ ὁμολογήσουμε πὼς ὁ Ἑλληνικὸς πανηγυρισμὸς ὑπῆρξε φτωχὸς—ἕνας λυρικός χαιρετισμὸς τοῦ Παλαμᾶ στὴν Ἀκαδημία, μιὰ μετάφραση τοῦ «Βερθέρου» ἀπὸ τὸν κ. Θ. Ἀθανασιάδη, κάποιες διαλέξεις. Κι' ἂν δὲν ἔχω λάθος, τὰ θεάτρά μας ἀγνόησαν τὸ δραματικὸ τῆς «Ἰφιγένειας». Καὶ δὲ βρέθηκε ἕνας συγγραφέας μας νὰ γράψῃ ἢ νὰ μεταφράσῃ μιὰ διαφωτιστικὴ πραγματεία γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο «τοῦ πρώτου Γερμανοῦ κλασσικοῦ», ὅπως τὸν ἐχαρακτήρισε ὁ Ε. Ρ. Κούρτιος,—γιὰ τὸν κριτικὸ τῶν κριτικῶν ὅπως τὸν ὠνόμασε ὁ Σαίντ-Μπέβ. Αὐτὸ ὅμως δὲ σημαίνει πὼς ὁ Γκαίτε δὲν ἔχει ἐδῶ θαυμαστάς καὶ ὅτι ἀπ' τὴν ἐποχὴ τοῦ Σολωμοῦ ἕως τὴν ἐποχὴ τοῦ Κ. Χατζοπούλου δὲν εὑρέθηκε θερμὸς θιασώτας. Ὁ πρώτος Φάουστ μεταφράστηκε ἀπ' τὸν Α. Ραγκαβῆ, τὸν Α. Προβελέγγιο, τὸν Γ. Στρατήγη, τὸν Κ. Χατζόπουλο κλπ.,—κομμάτια ἀπ' τὸ δεύτερο Φάουστ μετέφρασε ὁ Γρυπάρης, ἡ «Ἰφιγένεια» μεταφράστηκε δυὸ ἢ τρεῖς φορές, μικρὰ λυρικά τοῦ Γκαίτε ἔχουν μεταφράσει διάφοροι ποιηταί, ὁ Γλαῦκος Πόντιος ἔχει ἀποδώσει τὸ «Ἀλεξίς καὶ Δώρα», καὶ οἱ ἰδεαλισταὶ κριτικοὶ μας ἀπ' τὴν φαρέτρα τοῦ Γκαίτε δανείζονται βέλη ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν! Ἀλλὰ δὲν πρόκειται νὰ μιλήσω γιὰ τὴ Γκαίτικὴ κίνησι στὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸ 1932 ἢ πρίν. Θ' ἀποπειραθῶ μιὰ ἐπισκόπησι τῆς κινήσεως, κατὰ τὸ Γκαίτικὸ ἔτος, στὴ Γαλλία καὶ στὴν Ἰταλία.

* *

Ἡ «Γαλλικὴ ἐπιθεώρησις τῆς συγκριτικῆς γραμματολογίας» ἀφιέρωσε εἰδικὸ τόμο στὸ

Γκαίτε, μὲ πραγματεῖες ἀναφερόμενες στὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του (*). Ἀνάμεσα σ' αὐτές, σημειῶνω τὸ «ὁ Γκαίτε καὶ τὸ αἶσθημα τῆς φύσεως» τοῦ Paul Van Tieghem, πασιγνώστου καθηγητοῦ καὶ ἐργάτου τῶν συγκριτικῶν γραμματολογικῶν ἐρευνῶν. Τὸ συμπέρασμα τοῦ Γάλλου σοφοῦ εἶναι πὼς ὁ Γκαίτε «μεταξὺ τῶν προρωμαντικῶν ποὺ ἀπ' τὸ 1730 ἕως τὸ 1790 ἔκαμαν νὰ μπῆ ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος στὴ λογοτεχνία, δὲν εἶναι ὁ πιὸ περιγραφικός, ὁ περισσότερο ἀρεσκόμενος στοὺς δυνατοὺς χρωματισμοὺς. Κάθε ἄλλο. Ἀλλὰ εἶναι ὁ ἀγνότερος, ἕνας ἀπὸ κείνους ποὺ συγκινοῦν περισσύτερο—ὁ βαθύτερος». Ἐπίσης μνημονεύω τὴ μελέτη τοῦ Α. Herenger «ἡ θρησκεία τῆς ἀληθείας στὴν Ἰφιγένεια» καὶ τοῦ Ε. Λουαζῶ «ὁ Γκαίτε καὶ ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάστασις».

«Ἀπ' τὴν πρώτη στιγμῇ, παρατηρεῖ ὁ Λουαζῶ, ὁ ποιητὴς ἐδυσπίστησε πρὸς τὴν Ἐπανάστασι, ἔψεξε τὸ ριζοσπαστισμὸ τῆς, ἀνεγνώρισε μολταῦτα πὼς δὲν ἦταν ἀνεξήγητη καὶ ἀσυγχώρητη, ἴσως μάλιστα νὰ ἦταν ἀναγκαία... γιὰ τὴ Γαλλία. Μὲ τὸν ὕγιον τοῦ ρεαλισμοῦ πρόσεξε κατόπιν τοὺς κινδύνους ποὺ δημιουργοῦσε, καὶ δὲ θαμπώθηκε ἀπὸ τὰ παχειὰ λόγια καὶ τὰ ἐμβλήματα τῆς. Ἡθέλησε νὰ φανῆ ἀμερόβλητος. Δὲν ἐγένεν ὁ πρόμαχος τοῦ συντηρητισμοῦ, ὅπως ὁ Γκέντζ ἢ ὅπως ὁ Φίχτε, ποὺ ἀποκήρυξε τὸν λακωβινισμό του γιὰ νὰ γίνῃ ὁ κήρυκας τοῦ στενόκαρδου Γερμανικοῦ ἐθνικισμοῦ. Προσπάθησε νὰ κρίνῃ τὴν Ἐπανάστασι ὡς ἱστορικὸ καὶ φυσικὸ φαινόμενο, ἡρεμα καὶ ἀπροκατάληπτα».

Ἐνδιαφέρουσα ἐπίσης εἶναι ἡ μελέτη τοῦ κ. Ἰ. Ι. Ρουζὲ περὶ τοῦ «Γκαίτε

(*) Ἀπὸ τὸ τεῦχος αὐτὸ ἀναδημοσιεύουμε ἕνα αὐτόγραφο τοῦ Γκαίτε πρὸς τὸν κόμητα Φουκέ (βλέπε σελίδα 85).

*Je serois charmé, Monsieur le Comte, de vous voir
ce soir à 7 heures dans mon ermitage; j'espère
que le temps favorable sera la contemplation
de la lune. Monsieur de Sandor voudra bien vous
accompagner.*

à vous

Goethe

ὡς κριτικῶς. Παραθέτω τὸ συμπέρασμα : «Κριτικὸς κατὰ τὸν Γκαίτε δένειναι ἐκείνος πού ἀρκεῖται σὲ μία γενετική, κατανόησι τοῦ ἔργου. Ἄλλὰ ἐκεῖνος πού μπορεῖ νὰ τὸ ἀναδημιουργήσῃ. Γι' αὐτὴ τὴ δουλειά, χρειάζεται τέχνη καὶ νοῦς. Δὲ φτάνει βέβαια, ὅπως ὁ Ἔρδερ, στὸ σημεῖο νὰ υποστηρίξῃ πῶς μόνο ὁ μεγαλοφυῆς ἐννοεῖ τὸ μεγαλοφυῆ ἀλλά... τοῦ ξεφεύγουν τέτοιες ἐκφράσεις. Σὲ μιὰ ἐπιστολή του (1819), γράφει: Ἵπάρχουν τρία εἶδη ἀναγνωστῶν. Ἐκείνοι πού ἀπολαύουν χωρὶς νὰ κρίνουν, ἐκείνοι πού κρίνουν χωρὶς νὰ ἀπολαύουν καὶ ἐκείνοι πού κρίνουν καὶ ἀπολαύουν κρίνοντας. Οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ ἀναδημιουργοῦν τὸ ἔργο».

Ἐπίσης ἀξίζει τὴν προσοχή μας ἡ μελέτη τοῦ κ. Baldensperger γιὰ τὸ ἐπεισόδιο τοῦ Εὐφορίωνος: Προτείνω τὴ μετάφρασί της.

Στὸ ἴδιο περιοδικὸ γίνεται λόγος γιὰ τὶς σχετικὲς μὲ τὸ Γκαίτε ἐκδόσεις τῶν τελευταίων ἐτῶν: Γιὰ τὸ βιβλίο τοῦ Ντ' Ἀρχαῦρ «Ἡ συναισθηματικὴ ἀνατροφή τοῦ Γκαίτε», ὅπου ἀναλύονται τὰ πρῶτα ἐρωτικὰ ἐπεισόδια τῆς ζωῆς τοῦ ποιητοῦ. Γιὰ τὴ μετάφρασι ἑνὸς τμήματος τοῦ «Βίλελμ Μαίστερ» ἀπὸ τὴν κυρία Ἀλεβὺ (Theatraliches Sendung), τὴν ὁποῖαν προλογίζει ὁ Ἀρνώ, γιὰ τὸν «Γκαίτε» τοῦ Καρρέ, γιὰ τὸν «Γκαίτε καὶ Μπετόθεν» τοῦ Ρομαίν Ρολλάν.

Ἐκτὸς ἀπὸ μιὰ νέα ἐκδοσι τῶν συνομιλιῶν τοῦ Γκαίτε μὲ τὸν Ἑκκερμαν, κυκλοφόρησαν οἱ Συνομιλίαι τοῦ Γκαίτε μὲ τὸ Γάλλο Σορέ καὶ οἱ Συνομιλίαι τοῦ καγκελαρίου Μύλλερ μὲ τὸν ποιητὴ, σὲ μετάφρασι. Ὁ Herenger συγκέντρωσε σ' ἕνα τόμο διαλεγτὲς σκέψεις τοῦ Γκαίτε, καὶ συνώδευσε τὴν ἐκδοσί τους μ' ἕνα δοκίμιο περὶ τῆς

ἠθικῆς τοῦ ποιητοῦ. Ὁ ἴδιος ἐξέδωκε ἕνα βιβλίο γιὰ τὸν «Γκαίτε στὴν Ἰταλία».

Ὅπως παρατηρεῖ κάποιος, οἱ Γάλλοι βλέπουν στὸν Γκαίτε τὸν «καλὸν Εὐρωπαῖο».

Μεταφράστηκε ἀκόμη Γαλλικὰ τὸ ὀγκῶδες βιβλίο τοῦ Βίτκοπ γιὰ τὸν Γκαίτε — ἕνα ἀπὸ τὰ νεώτατα βιβλία τῆς πανεπιστημιακῆς Γερμανικῆς κριτικῆς, καὶ ἄρχισε νὰ μεταφράζεται τὸ βιβλίο τοῦ Γκούνδολφ. Γιὰ τὴν ἐργασία τοῦ Γκούνδολφ γράφει ἕνας Γάλλος κριτικὸς :

«Ὅσο θαυμαστὴ καὶ ἂν εἶναι ἡ προσπάθεια τοῦ Γκούνδολφ, μπορεῖ κανεὶς νὰ παρατηρήσῃ ὅτι ὑπάρχει στὴ διανοούμενη Γερμανία κάτι τὸ μονόχορδο καὶ τὸ μονότονο. Τὸ χιοῦμορ ἀπουσιάζει ἐντελῶς. Ἀπουσιάζει τὸ χαμόγελο — στίς ἀτελεύτητες τοῦτες σελίδες δὲν ὑπάρχει ἴχνος εἰρωνείας, δὲν ὑπάρχει κάτι ποῦ ν' ἀνακόπη τὴν ὑπερέντασι τῆς σκέψεως». «Ἐνα ἀδυσώπητο σύμπλεγμα ἀφηρημένων ἐννοιῶν... Μιὰ τόσο ἀδυσωπήτως μεταφυσικὴ ἐκθεσις, περικλειομένη στὸ πλαίσιο καθωρισμένης φιλοσοφίας — τῆς φιλοσοφίας τοῦ Στέφαν Γκεόργκε — ἀποτελεῖ ἕνα contresens. Γιατὶ ὁ Γκαίτε ἦταν ἕνα πνεῦμα φωτεινὸ, καὶ πάντοτε ἐξέφρασε τὸν ἑαυτὸ του μὲ εἰκόνες δανεισμένες ἀπ' τὴν πραγματικὴ φύσι — τὸ μάτι τοῦ Γκαίτε συνελάμβανε τὰ καθαρὰ περιγράμματα τῶν πραγμάτων, μᾶς ἔδινε κατὰ φωτεινὸν τρόπο τὶς ψυχολογικὲς καταστάσεις του, τὴν κοσμοθεωρία του.

«Ὅπως μερικοὶ ρωμαντικοί, ὁ Γκούνδολφ, στὸ μέρος τοῦ βιβλίου του πού εἶναι ἀφιερωμένο στὸ δεύτερο Φάουστ, ξεπέφτει σὲ «λογομαχία, παίζει μὲ τὰ λόγια πού κατασκευάζει ὁ ἴδιος καὶ παραμερίζει τὴν πραγματικότητα... Ἐπειτα ὁ Γκούνδολφ ἐνίσωσε

τάχα τὸν Γκαίτε, τὸ θαῦμα τοῦ λυρισμοῦ του; Παρασυρόμενος ἀπὸ θεωρίες, ἀπὸ πνευματικές συνήθειες γνωστές, ὁ Γκοუნδολφ συνεπέρανε ὅτι πρόκειται γιὰ προφητική γλωσσολαλία, γιὰ λυρικό αὐτοματισμό, γιὰ ἄμεση μετουσίωση (ποῦ μοιάζει μὲ φυσικό φαινόμενο) τῆς σκέψης ἢ τῆς ψυχολογίας, σὲ γλῶσσα, στίχους, εἰκόνες, ρυθμούς. Πλάγη. Ἡ ὠμορφιά αὐτοῦ τοῦ λυρισμοῦ βρίσκεται στὴν ἔνωση τῆς ἄμεσης φυσικῆς ἐμπνεύσεως καὶ τοῦ νοῦ ποῦ ὀργανώνει τὰ διάφορα ἀνέμοια στοιχεία. Τὸ λυρισμὸ αὐτὸ τοῦ Γκαίτε δὲ μπόραμε νὰ καταλάβουμε δίχως νὰ ξέρουμε καλὰ τὸν ποιητὴ, τὴ Γερμανικὴ λογοτεχνία καὶ τίς ξένες λογοτεχνίες τοῦ 18^{ου} αἰῶνος. Γιατί τὰ πρῶτα ἀριστουργήματά του στὴ Λειψία, τὰ ποιήματα πρὸς τὴ Φρειδερίκα κ' οἱ μεγάλες ὠδὲς ἢ τὰ δραματικά εἶναι τόσο ὀρμητικά ἀλλὰ καὶ τόσο σαφῆ, τόσο θαυμάσια συγκροτημένα; «Ὁ λυρισμὸς αὐτός, παρατηρεῖ ὁ κ. Ε. Βερμέιγ, θὰ ἦταν δυνατὸ χωρὶς τὰ θεῖα δῶρα ποῦ ὁ ἐσπέριος ὀρθολογισμὸς εἶχε κατὰ τὸ 17^ο καὶ τὸ 18^ο αἰῶνα προσφέρει πλουσιοπάροχα στὴ Γερμανικὴ «κουλτούρα» καὶ τὸν ὅποιον ἢ τελευταία αὐτὴ παραμέρισε τελείως μὲ τὸν καιρό»; Ἐδῶ ὁμοῦς πρόκειται περὶ Γαλλο-γερμανικῆς φιλονεικίας, κ' ἔμελλε προτιμοῦμε νὰ κρατήσουμε ἀφογῆ οὐδετερότητα. Ἄλλως τε ἡ πραγματεία μας αὐτὴ δὲν ἔχει δογματικό, ἀλλὰ καθαρῶς πληροφοριακὸ χαρακτήρα: Κάνουμε ἓνα ρεπορτάζ στὸν κύκλο τῶν ἰδεῶν!

Αὐτὴ τὴν πρακατάληψι, ἀναφορικῶς πρὸς τὴ Γερμανικὴ κριτικὴ καὶ πρὸς τὴν ἀδυναμία τῶν Γερμανῶν νὰ καταλάβουν (!) τὸν Γκαίτε, τὴν ἔχουν καὶ ἄλλοι ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Βερμέιγ. Ὁ Ἰσπανὸς συγγραφεὺς Ortega, ποῦ οἱ Γερμανοὶ τὸν θεωροῦν... δικό τους, εἶπε κάποτε: «Τὸ Γερμανικὸ πνεῦμα μ' ἐνθουσιάζει. Θέλω νὰ πῶ, μ' ἐνθουσιάζει τὸ κλασσικὸ Γερμανικὸ πνεῦμα: Ἐκεῖνο ποῦ δὲ θὰ μπορούσαμε νὰ τὸνομάσουμε... Γερμανικὴ λογοτεχνία. Ὑπάρχει στὸ Γερμανικὸ πνεῦμα κάποια θερμότης φρενιτιώδης. Ὅπως οἱ μὴ Γερμανοὶ ἔχουν ἀδεξιότητα στ' ἀφορῶντα τὴν ἐπιστήμη, ἔτσι οἱ Γερμανοὶ γενικῶς εἶναι ἀδέξιοι στὴν ἀντιμετώπισι τῶν λογοτεχνικῶν ζητημάτων. Τάντιμετωπίζουν «con cierta torpeza» λέει ὁ Ἰσπανός. Καὶ δικαιολόγησε τὴν ἀποψί του. Οἱ Γερμανοὶ

ἔχουν τὴν ἱκανότητα τὴν ἐπιστημονική: Δὲν ἔχουν τὸ αἶσθημα τῆς μορφῆς.

* *

Καὶ ἄλλα γαλλικὰ περιοδικὰ—ἐκτὸς ἀπὸ τὴν «Ἐπιθεώρησι τῆς Συγκριτικῆς Γραμματολογίας»—ἀφιέρωσαν τεύχη στὸν Γκαίτε ὅπως λ. χ. οἱ «Λογοτεχνικὲς καὶ Καλλιτεχνικὲς Εἰδήσεις» καὶ ἡ «Νέα Γαλλικὴ Ἐπιθεώρησις». Στὸ πανηγυρικὸ γιὰ τὸν Γκαίτε τεύχος τοῦ τελευταίου τούτου περιοδικοῦ, συνεργάζονται Γάλλοι, Ἑλβετοὶ, Γερμανοὶ, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ Θωμάς Μὰν καὶ ὁ Ἐρνέστος Ροβέρτος Κούρτιος.

«Ὁ Γκαίτε, γράφει ὁ κριτικὸς αὐτός, αἰσθάνθηκε πὼς ἡ ζωὴ του ἦταν ὑποδειγματική. Ἐγραψε τὴν αὐτοβιογραφία του, τὸ ἡμερολόγιό του, δημοσίευσε τὴν ἀλληλογραφία του μὲ τὸ Σίλλερ. Σὲ ἡλικία τριάντα χρονῶν στοχαζόταν πὼς ἡ ζωὴ του εἶχε ὅση σημασία καὶ τὸ ἔργο του ἴσως καὶ περισσότερη. Στὰ 1780 ἔγραψε: «Ὁ πόθος μου νὰ ὑψώσω τὴν πυραμίδα τῆς ὑπάρξεώς μου ὅσο μπορῶ ψηλότερα εἶναι ὁ δυνατώτερος πόθος ποῦ ἔχω. Εἶναι σχεδὸν ἀδιάκοπος». Μετὰ δύο χρόνια ἔγραψε: «Ἀσφαλῶς ἔχω γεννηθῆ συγγραφέας». Ζωὴ καὶ γράψιμο ἦταν λοιπὸν ἓνα γι' αὐτόν... Οἱ φίλοι τοῦ Γκαίτε, ὅπως καὶ οἱ βιογράφοι του, μοιράζονται σὲ δύο ομάδες. Οἱ μὲν πιστεύουν πὼς ἡ ζωὴ τοῦ Γκαίτε εἶναι πιδ σημαντικὴ ἀπ' τὰ ἔργα του. Καὶ προτιμοῦν τίς «Συνομιλίες μὲ τὸν Ἐκκερμαν» ἀπ' τὴν «Ἰφιγένεια». Οἱ ἄλλοι θέτουν τὴν αἰσθητικὴ ἐπάνω ἀπ' τὴ βιογραφικὴ ἀξία—προτιμοῦν τὸ ἔργο ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ διδασκάλου. Δὲ θέλουν τὴν ψυχολογικὴ «κονιοποίηση» τοῦ Γκαίτε. Τῶν τελευταίων αὐτῶν τὴ γνώμη ἐκπροσωπεῖ ὁ Γκοუნδολφ: Ἀληθινὴ βιογραφία τοῦ Γκαίτε, ἀληθινὴ ζωὴ τοῦ Γκαίτε εἶναι τὸ ἔργο του». Ἀλλὰ ὁ Κούρτιος δὲν ἀνήκει οὔτε στὸ πρῶτο οὔτε στὸ δεύτερο στρατόπεδο τῶν Γκαϊτολόγων. Τὸ ποιητικὸ ἔργο τοῦ Γκαίτε, ἰσχυρίζεται, δὲν ἀποκαλύπτει τὸ μυστικὸ παρὰ μόνον σὲ ὄσους ἀποβλέφουν εἰς αὐτὸ ὡσάν σὲ συμβολὴ στὴ φαινομενολογία τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Ὁ Γκαίτε μᾶς πληροφορῆσε ὁ ἴδιος, μ' ἑκατοντάδες κι' ἑκατοντάδες ἐκμυστηρεύσεων πὼς ἡ αἰσθητικότης του ἀντιμετώπιζε ζωηρότατα καὶ ὀδυνηρότατα ὅλες τίς ἀνθρώπινες συγκρούσεις. Τὸ

ἔργο του εἶναι ἀπιστεύτως πλούσιο σὲ τέτοιου εἶδους συγκρούσεις. Ὁ ἀριθμὸς τῶν υπερβαίνει κατὰ πολὺ τὸν ἀριθμὸ τῶν ἀνθρωπίνων συγκρούσεων, τῶν συρράξεων ἢ τῶν ἀντιθέσεων πού ἀνέλυσε ἢ ὈΑττικὴ καὶ ἢ Γαλλικὴ τραγωδία. Καὶ κατὰ τὸ κλασσικὸ σύστημα, οἱ συγκρούσεις καταλήγουν σὲ θάνατο καὶ καταστροφή. Ὁ Γκαίτε παρμερίζει τὸ τραγικόν. Στὰ 1897 ἔγραφε στὸ Σίλλερ: «Δὲν ξέρω ἀν θὰ ἦμουν ἰκανὸς νὰ γράψω μιὰ σωστὴ τραγωδία... Καὶ μόνο μὲ τὸ νὰ ἔρχομαι θὰ συντριβόμουν...» Δὲν τοῦ ἀρέσει ἡ τραγικὴ μέθοδος. Προτιμᾷ τὴν ἀναγωγικὴν... Οἱ γνωστὲς τραγωδίαι τελειώνουν μὲ αὐτοκτονία. Ὁ Φόουστ ἀρχίζει μὲ ἀπόπειρα αὐτοκτονίας: Σέρουμε πῶς κατλήγει στὴν ἠθικὴ ἀνύψωσι. Καὶ καλὸ θὰ ἦταν νὰ διαβάξουμε τὸν Γκαίτε σύμφωνα μὲ τὴ μεσσιωνικὴ θεωρία τῆς τετραπλῆς ἐννοίας καὶ τῆς τετραπλῆς ἐρμηνείας... Σὲ κάθε -ἡλικία ἀντιστοιχεῖ, εἶπε ὁ ποιητής, μιὰ κάποια φιλοσοφία. Τὸ παιδί ἔχει ρεχλιστικὴ ἀντίληψι. Εἶναι βέβαιον γιὰ τὴν πραγματικὴ ὑπαρξίαν τῶν μύλων καὶ τῶν ἀχλαδιῶν Ὁ νέος εἶναι ἰδεολιστὴς διότι τὰ ἐσωτερικὰ του πάθη τὸν σπρώχνουν σὲ αὐτοσκοπήσι, σὲ... ὀμφαλοσκοπία. Ὁ ὄριμος ἄνθρωπος ρέπει πρὸς τὸ σκεπτικισμόν. Ἐνῶ ὁ γέρος ἀποκλίνει στὸ μυστικισμόν, ὁ ὁποῖος χαρακτηρίζεται τὸ τέλος τοῦ δευτέρου Φόουστ.

Ὁ Γκαίτε ἦταν φύσις θρησκευτικὴ. Δὲν εἶναι μόνο ὁ πρῶτος κλασσικὸς τῆς Γερμανίας. Εἶναι καὶ ὁ πρῶτος ποιητής τοῦ προτεσταντισμοῦ—τὸν ὁποῖον ἔμως διασχέλισε καὶ προσπέρασε προσχωρῶντας στὸν πανθεϊσμόν τοῦ Σπινόζα. Ὑπάρχουν βέβαια ἀντιχριστιανικὰ στοιχεῖα στὸν Γκαίτε. Ἀλλὰ σὲ ποιὸν ποιητὴ—ποιὸν ἄνθρωπον δὲν ὑπάρχουν; Ὁ θρύλος ἔμως περὶ ἑνὸς Γκαίτε εἰδωλολάτρη εἶναι... Ἑβραϊκός—εἶναι Χαϊνικός. Σ' αὐτὸ τὸ θρύλον, σ' αὐτὸ τὸ μῦθον προσφεύγουν ὅσοι θέλουν νὰ κάνουν ἀντιθρησκευτικὴ προπαγάνδα. Ὁ Γκαίτε εἶναι ἕνας «πλουραλιστής», πού δὲ θὰ πῆ πολυθεϊστής. Συμβιδάζει τὴν ἰδέαν τοῦ ἑνὸς θεοῦ μὲ τὴν ἰδέαν τῆς ὑπάρξεως ἑνὸς κόσμου πνευμάτων—πού εἶναι ἀντιφεγγίσματα τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὁ Κούρτιος, γιὰ νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ἀποφίτου, παραθέτει μιὰ περικοπὴ ἀπὸ τοὺς «Στοχασμοὺς καὶ ἀποφθέγματα» τοῦ ποιητοῦ:

«Τὸ πῶς ἀγαπητὸ δῶρον τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς φύσεως πρὸς ἡμᾶς εἶναι ἡ ζωὴ, αὐτὴ ἡ ἀδιάκοπη κυκλικὴ κίνησις τῆς μονάδας γύρω ἀπ' τὸν ἑαυτὸ τῆς. Κάθε ὄν, ὑπακούοντας σὲ ἕνα ἄρθρον ἑνστικτο, φροντίζει γιὰ τὴ ζωὴ του. Ἀλλὰ ἡ ζωὴ μένει γιὰ ὅλους μας μυστήριον. Ἡ δευτέρη εὐνοία «τῶν ἀνωθεν δυνάμεων» εἶναι ἡ διευκολύνουσα τῆ συσσώρευσις παραστίσεων, ἐντυπώσεων, ἐμπειριῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, ἀπὸ τῆς μονάδας. Τότε ἡ μονάδα γνωρίζει τὸν ἑαυτὸ τῆς ὡς ὄν ἐσωτερικῶς ἄπειρο καὶ ἐξωτερικῶς περιορισμένο: Ἀλλὰ γιὰ τὴ συγκέντρωσι ὅλων αὐτῶν τῶν ἐμπειριῶν ἀπὸ τῆς ζωῆς, ὅλων αὐτῶν τῶν στοιχείων βιώσεως, χρειάζονται προδιαθέσεις, χρειάζεται προσοχὴ «ἐν ἐργηγόρσει», χρειάζεται ἀκόμη καὶ καλὴ τύχη...»

Ὑπάρχουν πνεύματα στὸν ἀέρα πλανώμενα μεταξὺ οὐρανοῦ καὶ γῆς, λέει ὁ Γκαίτε στὸ Φόουστ.

Ὁ Θωμάς Μάνν τονίζει τὴν ἀντίθεσι Σίλλερ καὶ Γκαίτε. Ὁ πρῶτος ἦταν ἕνας διαπύσιος καὶ ἐμφορικός κήρυκας τῆς ἐλευθερίας, ὁ δευτέρος ἀντιμετώπιζε ἐπιφυλακτικὰ τὴν ἰδέαν αὐτήν, καὶ ὄχι μόνο στὴν περιοχὴ τῆς πολιτικῆς. Πίστευε μάλιστα πῶς ἡ ἰδέα τῆς ψυχικῆς ἐλευθερίας σκότωσε τὸ Σίλλερ. Τὸ κυρίαρχον συναίσθημα τοῦ Γκαίτε ἦταν ἡ ὑποταγὴ στὴν πανθεϊστικὴ ἀνάγκη. Δὲν πίστευε στὸ αὐτεξούσιον. Τὸ ἀρνιόταν: Ὑπακούουμε στοὺς νόμους τῆς φύσεως καὶ εἴταν ζητοῦμε νὰ τοὺς παραβιάσουμε, ἔλεγε.

Γιὰ τὸν Ἀντρέ Ζίντι, τὸ ἔργο τοῦ Γκαίτε πραγματώνει τὴν ἐπικράτησι τοῦ Ἀπολλωνιακοῦ ἀπέναντι τοῦ Διονυσιακοῦ πνεύματος. Γνωρίζει τὰ δάκρυα. Ὅχι τοὺς λυγμούς. Γιὰ τὸν Ἀντρέ Suares, λυρικὸ χαρακτηριστὴ στὸν τρόπο τοῦ Καρλάυλ, ὁ Γκαίτε εἶναι ὁ «πληρέστερος» ποιητής καὶ ὁ μεγαλύτερος ἄνθρωπος τῶν νέων χρόνων. Γιὰ τὸν Ἐλβετὸ ἀφηγητὴ Ραμύζ, ὁ Γκαίτε εἶναι συνθετικὸς, δηλαδὴ περιλαμβάνει ἀντιθέσεις. Ἀλλὰ τὸ συναίσθημα «τῆς λατρείας» εἶν' ἐκεῖνο πού χαρακτηρίζει τὸ ἔργο του. Εἶναι ἕνας σοφός, ἕνας ἅγιος πού ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τάξι, ἀρμονία καὶ ἀθανασία. Γιὰ τὸ Ρενὲ Μπερτελό, εἶναι τὸ πνεῦμα τῆς Ἀναγεννήσεως ὁ Γκαίτε—ὁ ἀνανεωτὴς μιᾶς παλιᾶς ἀνθρωπιστικῆς παραδόσεως. Γιὰ τὸ φιλόσοφον Ἰσβλιόντὲ Γκωλιτιέ, ὁ Γκαίτε δὲν ἀπέβλεψε στὸ νὰ

διαλύση τὸ μυστήριον τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ γὰρ ὁ σ' ἐπαφή μαζί του : Νὰ τὸ ἐγγίση. Ἔχει τὴν ἰκανότητα τοῦ ἐκπλήττεσθαι. Τὴ δύναμι νὰ μεταμορφῶναι τὴν ἐκπλήξι σὲ θαυμασμό . . . Διαλλάσσει τὴν παράδοσι πρὸς τὸ γίγνεσθαι— τὸ πνεῦμα τῆς ἀκινήσιας πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς μεταβολῆς καὶ τῆς ἀνανεώσεως. Γιὰ τὸν κ. Ντενί ντὲ Ρουζεμόν, πρέπει νὰ παραμερίσουμε τὸν Γκαίτε πρὸς χάριν τοῦ Ρεμπώ, νὰ γίνουμε μοντέρνοι : Ἡ πραγματικότης βγαίνει ἔξω ἀπ' τὰ Καρτεσιανὰ πλαίσια, ἀπὸ τὴ στατική, λογική — ἡ δράσις ξαναγίνεται τὸ μόνον μας κριτήριον. Ζητοῦμε ἀπ' τὰ ἔργα τοῦ ἀγαποῦμε δύναμι ἀντιστάσεως.

Γιὰ τὸν Μπερξονιστὴ κριτικὸ Τίμπωντέ, τὸ ἔργο τοῦ Γκαίτε εἶναι ἀνεξάντλητο μεταλλεῖο γιὰ τὸ λόγιον. Ἀλλὰ κυρίως, τρία εἶναι τὰ βιβλία ποῦ πρέπει νὰ προτιμοῦμε : Ὁ «Φόουστ», ὁ «Βίλελμ Μάιστερ» καὶ οἱ «Συνομιλίαι μετὰ τὸν Ἐκκερμαν». Ὁ Ramon Fer-

nandez δμως εἶναι ἐχθρὸς τῶν . . . θιασωτῶν τοῦ Γκαίτε, τοῦ ἑποίου τὰ ἰδανικὰ θεωρεῖ «πεπλαιωμένα». Ὁ Γκαίτε ἦταν, γράφει, ὁ βασιλεὺς τῶν σκηνοθετῶν . . . τοῦ ἔργου των καὶ τῆς ζωῆς των. Ὁ Εὐρωπαϊσμός του δὲν ἔχει καμμία πέρασι σήμερα. Τὰ ἱστορικὰ πλαίσια ἀλλάξαν. Ἡ αἰσθητικὴ του «παθητικότης» δὲ μᾶς ἐνθουσιάζει. Ἡ ἡρεμία του εἶναι καρπὸς θυσιῶν ποῦ δὲ συμβιβάζονται μετὰ τὰ ἠθικὰ μας συναισθήματα.

* *

Καὶ στὴν Ἰταλία, ἡ συμπλήρωσις ἑκατὸ χρόνων ἀπ' τὴν καιρὸ ποῦ πέθανε ὁ Γκαίτε προκάλεσε ἐκδοτικὸ ὄργανισμὸν, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ἓνα ἄρθρον τοῦ Μποναβεντούρα Τέκι στὴν ἐπιθεώρησι «Πήγασος». Ἐκτὸς ἀπὸ μερικὰς βιογραφίαι τοῦ Γκαίτε, τυπώθησαν καὶ πολλὰς μεταφράσεις, ὅπως τῆς «Ἰφιγενείας ἐν Ταύροις» καὶ τοῦ «Γάσσου» ἀπὸ τὸ Βιντσέντζο Ἐρράντε. Ἐξ ἄλλου, ὁ Ὁρέ-

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΚΘΕΣΙΝ ΕΡΓΩΝ ΤΟΥ ΜΠΟΚΑΤΣΙΑΜΠΗ

ΣΠΟΥΔΗ (κραγιόν)

ΣΤΟ ΠΕΛΑΓΟΣ

Ν. ΟΘΩΝΑΙΟΣ

ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΣΤΟ ΜΑΝΤΡΙ

στης Φερράρι μετέφρασε διάφορα λυρικά ποιήματα του Γκαίτε (Confessioni poetiche di W. Goethe, έκδοσις Τρέβις) και ο Μανακόρδα τὸν «Φάουστ». Ὁ Λεονάρδος Γκράτσι εξέδωκε ἕνα «Commento alla vita di Faust» (ἐκδοσις Μπόκκα). Πρόκειται γιὰ μιὰ παράφρασι τοῦ «Φάουστ» σὲ σχῆμα κριτικῆς. Ὁ Γκράτσι ὑπερτιμᾷ τὴν ἀξία τοῦ δευτέρου «Φάουστ». Ὁ Ἀδριανὸς Τίλγερ μνημονεύεται γιὰ τὴν πρόσφατη πραγματεία του ἢ «Ἠθικὴ τοῦ Γκαίτε». Ὁ συγγραφέας αὐτὸς τονίζει τὰ σημεῖα ἐπαφῆς καὶ τὰ σημεῖα ἀντιθέσεως τῆς ἠθικῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τῆς ἠθικῆς τοῦ Γκαίτε. Ὅσο γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Μανακόρδα περὶ Φάουστ, ποὺ ἀναφέραμε προηγουμένως, εἶναι βέβαια σοβαρὸ, γράφει ὁ Τέκκι, ἀλλὰ εἶναι πολὺ προσωπικὸ καὶ κάπως ἀθαίρητο. Δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦμε πὼς ὁ Μανακόρδα εἶναι διάπυρος καθολικὸς καὶ ἀρέσκεται στοὺς μεταφυσικοὺς

ὑπερβατισμοὺς. Γιὰ τὸν Ἰταλὸ κριτικὸ, ὁ «Φάουστ» εἶναι ἕνα ἔργο πεσομιστικόν. Ἀλλὰ πὼς μπορεῖ νὰ νιώσῃ καὶ νὰ σχολιάσῃ κανεὶς τὸ «Φάουστ» διὰν ἀναχωρεῖ ἀπὸ προκαταλήψεις ὅσες ἐκεῖνες ποὺ ἀποτελοῦν τὴν ἀφετηρία τοῦ Μανακόρδα;

Στὸν καιρὸ του ὁ Γαῖν διακίρουσε τὴν Εὐρώπην σὲ σκεπτομένη καὶ μὴ σκεπτομένη. Ἔλεγε πὼς ὑπάρχουν τρία ἔθνη σκεπτόμενα: Οἱ Γάλλοι, οἱ Γερμανοὶ καὶ οἱ Ἀγγλοὶ. Σήμερα θὰ μπορούσαμε νὰ προσθέσουμε σ' αὐτὰ τοὺς Ἰταλοὺς καὶ ἄλλους. Ὅσο γιὰ μᾶς, εἴμαστε μιὰ καθυστερημένη ἐπαρχία τῆς Γαλλίας. Ἔτσι, τὸ Γκαϊτικὸ ἔτος δὲν ἔδωσε ἀφορμὴν σὲ καμμιά σοβαρὴν πραγματεία ποὺ νὰ δείχνῃ τίς πνευματικὰς ἀνησυχίας μας—τὴ διανοητικὴν μας αὐτονομίαν: Οἱ περισσότεροι ἀπὸ μᾶς ἀσχολοῦνται μὲ τὸν Καθάφη—σχεδὸν ἀποκλειστικῶς. Οἱ ἄλλοι κάνουν κομμουνιστικὴν προπαγάνδαν.

ΑΡΙΣΤΟΣ ΚΑΜΠΑΝΗΣ

Ε.Υ.Δ. ΤΗΣ ΕΦ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008